

הדילמה הבסיסית של מדיניות החינוך בישראל

פרופ' צבי למ מנתח במאמרו את בעיות היסוד של החינוך בישראל. מערכת החינוך מתנהלת עד היום על פי חוק החינוך הממלכתי משנת 1953. מאז חלו שינויים רבים בחברה הישראלית: היא מגוונת ופלורליסטית יותר ועל חלקים גדולים בתוכה השתלטו מנגונים דתיים ופוליטיים. תהליכים אלה מציגים היום מחדש – ובמלוא החומרה – את הצורך לשנות את המערכת ולהתאימה לתנאים שנושנו.

לזומי מחשבה פילוסופיים, מדעיים וחינוכיים של התרבות המודרנית, יש להם כתובת של בית ספר ההולם את העדפויותיהם, כשם שאלה המבקשים למנוע מביניהם ידיעה של תורת האבולוציה, של המחקר הגיאולוגי של כדור הארץ, של תיאוריות פסיכולוגיות בדבר התהוות היקום וכו'; הורים שאינם רוצים שבניהם ידעו משהו אודות תורותיהן של דתות אחרות, על יצירות אמנות, האסורות לדעתם מן התורה וכו', גם להם יש כתובת של בית ספר הרצוי להם. על ידי אירגון פלורליסטי כזה הכריזה המדינה, למעשה, על הנייטרליות שלה בסוגיות השנויות במחלוקת ערכיות-אידיאולוגיות-אמונתיות. אלה בדיוק הן השאלות שהציבור החרדי, ובמידה פחותה יותר גם הדתי, מסרבים לדון בהן. אמונותיהם אינן, לא בינם ובין עצמם

המשבר הממשלתי של מאי 1993 עורר תגובות רבות ושונות. רק העניין המהותי ביותר שהיה מובלע בו לא זכה לתגובה ולא הובא לדיון ציבורי. העניין המהותי ביותר, במהומה שליוותה את המשבר הזה, היא בעיית מעמדו החוקתי של החינוך במדינה. נציגות מפלגת ש"ס בממשלה חוללה משבר, שלווה באיום של פרישה מן הקואליציה, בתובעה את הרחקתה של השרה שולמית אלוני מתפקידה כשרת חינוך. נציגיה של ש"ס כמו גם נציגים של מפלגות חרדיות שמחוץ לממשלה וכמו נציגים של המפד"ל לא טענו, בכל טיעוניהם, כי השרה אלוני פגעה כהוא זה, בפעולותיה כשרת חינוך, בחינוך החרדי או הדתי. טענתם, שעליה הם ביססו את תביעתם להרחקתה ממושרד החינוך, אמרה שפעולותיה פוגעות, או עלולות לפגוע בחינוכם הרצוי של ילדים שמחוץ למערכות החינוך שלהם, כלומר בחינוכם של ילדי משפחות חילוניות. אף לא אחד מהורי תלמידים בבתי-הספר הלא דתיים לא העלה טענות נגד פעולותיה של השרה. יוצא מכאן שהמצב החוקתי המצטייר בעיני נציגיה של ש"ס (ושל חוגים חרדיים ודתיים בפוליטיקה הישראלית) הוא כזה: זכותם היא להתערב בהכוננתו הרוחנית-אידיאולוגית, לא רק של החינוך בורמים שלהם, אלא גם במערכות החינוך כולה. הבעייתיות הטמונה במצב הזה, כיוון שלא נפתרה, עוד תשוב להטריד, למרות שנמצאה, כביכול, דרך לחיסולו של המשבר של חודש מאי על ידי הרחקתה של שולמית אלוני ממושרד החינוך.

בחינוך החילוני, שלא כבחינוך הדתי, כל תיאוריה מוצעת לבחינה ביקורתית ויש אפשרות להפריכה. הגישות, החילונית והדתית-אורתודוקסית בחינוך, הן גישות שונות, סותרות, לא מתיישבות זו עם זו, גישות שלא ניתן על פיהן לקיים במשותף שום דבר משמעותי בחינוך. כיוון שכך, החברה הישראלית הכירה בקיומן של מסגרות חינוך נבדלות.

נכון הוא שהתבטאויות אחדות של השרה אלוני הביעו תפיסות והשקפות שאין לגביהן קונסנסוס בציבור הישראלי (וששאלה לעצמה היא, מהי מידת התבונה הפוליטית, שהיתה בהשמעתם). אלא שבשל היעדר קונסנסוס כזה דווקא, נבנתה מלכתחילה מערכת החינוך הישראלית כפי שהיא בנויה. היא בנויה כמערכת פלורליסטית המעניקה לאזרחי המדינה את הזכות לבחור בבית ספר לילדיהם, לפי רוחם, טעמם, העדפויותיהם ואמונותיהם. הורים הרוצים בבית ספר המחובר

ולא כל שכן בינם ובין החילוניים, נושא המוצע לדיון ביקורתי ופתיח. אמונותיהם גם אינן נושא לדיון ביקורתי ופתיח במסגרת הלימודים של תלמידיהם. כי זהו עיקרו של ההבדל בין חינוך

חילוני לזה הדתי-אורתודוקסי. בחינוך חילוני אין נושא שאסור לדון בו, אין מסקנה שאסור להטיל בה ספק ואין דבר שאסור כי ייאמר. אין כאן שום קדושה המעניקה לאיזה רעיון שהוא חסינות מפני ביקורת ובחינה. מעמדה של תיאורית האבולוציה בחינוך החילוני, כמו מעמדה של כל תיאוריה מדעית אחרת, אינו דומה למעמדם של הדברים על בריאת העולם, שבספר בראשית, בחינוך הדתי. בחינוך החילוני, שלא כבחינוך דתי, כל תיאוריה מוצעת לבחינה ביקורתית ויש אפשרות להפריכה. אך כל עוד לא הופרכה, היא משרתת את ההוראה והמחקר. הגישות, החילוניות והדתיות-אורתודוקסיות בחינוך, הן גישות שונות, סותרות, לא מתיישבות זו עם זו, גישות שלא ניתן על פיהן לקיים במשותף שום דבר משמעותי בחינוך. כיוון שכך (ומסיבות נוספות שיוזכרו להלן), החברה הישראלית הכירה (עוד בימי היישוב) בקיומן של מסגרות חינוך נבדלות.

חוק חינוך חובה תשי"ג-1953 בא לעולם מרות האידיאולוגיה הממלכתית של דוד בן-גוריון ועוצב בידי שר-החינוך באותם ימים, בן-ציון דינור. מטרות החינוך נוסחו באותו חוק והיו חלק ממנו. ההגדרה של מטרות חינוך כחוק של המדינה היא ביטוי קיצוני של מירכוז, שספק אם הוא עולה בקנה אחד עם רוחה של הדמוקרטיה ושאינו עולה בקנה אחד עם צורכי החינוך.

ההסדר של זרמים אידיאולוגיים בחינוך המקובל בישראל הוא למעשה הכרה בזכותם של ההורים, ללא בדיקה קודמת של טיב דעותיהם, לקבוע את סוג החינוך שיינתן לילדיהם בבתי ספר, הממונים על ידי המדינה. התנאי לקיומו של הסדר הזה היא בהנחה, שהכל חייבים לסגל אותה לעצמם, שכל אחד רשאי לחנך את ילדיו לפי עיקרי אמונתו ושאיף אחד אינו רשאי להתערב בחינוכם של ילדי זולתו. מהו טיבו של אירגון אחד של מערכת החינוך? ההנחה שעליה מבוססת מערכת החינוך כזאת אומרת כי מעורבותה של המדינה בתוכנו הרוחני ובצביונו מדינה פירושה השלטה של רצון הרוב שבה על המיעוט. במלים אחרות: באירגון מסוג זה כופה המדינה על חלק מאזרחיה חינוך שאין הם רוצים בו.

מראשיתו של החינוך החדש, שקם בארץ, במסגרתו של המפעל הציוני, התרוצצו בקירבו שתי המגמות האלה: האחת חתרה לשימוש בחינוך כבאמצעי לעיצוב דמותו של "היהודי החדש" או של "האדם החדש", מה שנחשב כתנאי להשגת מטרותיה של הציונות. בתחומה של המגמה הזאת, לא הורגש מעולם היסוס בדבר זכותה של החברה להשליט חינוך המוכתב על ידי האידיאולוגיה המקובלת בקירבה – בתחומה התפרש הדבר הזה, דווקא כחובה המוטלת עליה. מקורה של המגמה

האחרת היה הפיצול האידיאולוגי בעם והרצון להתגבר עליו למען ליכודו סביב הרעיון הציוני. הקבוצה של ציונים-דתיים יכלה למצוא את מקומה במחנה הציוני רק על יסוד אוטונומיה, שתיתן לה, בחינוך בניה. מאוחר יותר סיגלה לעצמה תנועת העבודה (בחלקה) עמדה דומה: היא סירבה למסור את ילדיה לחינוך ברוח האידיאולוגיה "הכללית", שלדעתה לא היתה אלא הסוואה של אידיאולוגיה יריבה, ותבעה גם היא לעצמה את הזכות לחנך את ילדי חברה במסגרות חינוך אידיאולוגיות, לפי רוחה. בדרך זאת נוצר מישטר חינוך המבוסס על ההכרה בזכותם של הורים לבחור בבית הספר בשביל ילדיהם ועל חובתה של החברה לקיים ולממן את בתי הספר האלה. המישטר הזה איפשר ליישוב העברי בימי המדינה בדרך לתפקד כגוף פוליטי מאוחד. האינטגרציה של הציבור "האזרחי" (המרכז והימין במפה הפוליטית של היישוב), של הציבור הדתי ושל הציבור מפלגות הפועלים ותומכיהן, התאפשרה על ידי הסגרגציה במערכת החינוך. אין ספק שכל ניטיון של האחדה כפויה היה מביא באותם הימים לפילוגו של היישוב, שניהל את מלחמת קיומו כקולקטיב פוליטי דמוקרטי ומאוחד, ככל שחברה יכולה להיות מאוחדת. עם כינון המדינה השתנה הבסיס של מדיניות החינוך.

עניינה של מדיניות החינוך היא מערכת בתי הספר. חינוך כולל כמובן לא רק בתי ספר אך המדיניות של החינוך, מכל מקום במובנה הצר, קובעת קודם כל את מה שמתרחש בבתי הספר, אילו ערכים והשקפות מקבלים לגיטימציה באמצעותם, את מי הם משרתים ואיזה תפקיד הם ממלאים.

כל שמתרחש בבתי הספר הוא פועל יוצא של החלטות משלושה סוגים:

(א) החלטות מדיניות – אלה, בניתוח האחרון, הן החלטות בדבר הקצאה של משאבים: אם בונים בתי ספר והיכן בונים אותם, מהו שכר עובדי חינוך לסוגיהם, אם מושקע כסף במחקר החינוך, אם מוקצבים תקציבים לקידום אוכלוסיות חלשות וכו'.

(ב) החלטות מקצועיות – אלה החלטות המבוססות על ידע צבור ועל מחקר שוטף בדבר התפתחותם של הילדים בהשפעת בית הספר, בדבר ההבדלים בין ילדים מבחינת שיטות החינוך ההולמות את התפתחותם, בדבר פעולות המורים, אופני אירגון של בתי הספר לצורך מילוי תפקידיהם, כגון הקבצה, שיטות הוראה, טיפול בתלמידים חריגים וכו'.

(ג) החלטות אידיאולוגיות – אלה החלטות בדבר הכיוון הרוחני של החינוך ובדבר התכנים המתחייבים מן הכיוון המועדף: חינוך דתי או חילוני, שווינו או אליטרי, לאומני או הומניסטי, רציונלי או מיסטי וכו'.

הדילמה הבסיסית של מדיניות החינוך במדינות דמוקרטיות היא מי הוא המופקד על קבלת החלטות משלושת הסוגים האלה. שני דפוסי פעולה, שהתגבשו בעניין זה במרוצת ההיסטוריה הם: * הדפוס המירכוזי; ** והדפוס הביזורי.

* בדפוס המירכוזי של אירגון מערכת החינוך מופקד על החלטות מכל שלושת הסוגים האלה המרכז – השילטון המרכזי, בשמו פועל בדרך כלל משרד החינוך ומייצגו בתתם הזה הוא שר החינוך. בדפוס אירגון זה של הפעולה החינוכית, השר מחלק תקציבים לפי קונצפציה מדינית, המקובלת עליו, ועל הממשלה, שאותה הוא מייצג בתחום כהונתו, קונצפציה

צילום: יהושע זמיר

להורים להקים בית ספר הרצוי להם (במימון של המדינה ובמקרים אחרים, במימון ההורים, שהחוקים מאפשרים להם להקים בתי ספר פרטיים), על ידי פיקוח רצוף וממשי של ההורים על הנעשה בבית הספר, על ידי העברה של שליטה על בתי ספר לרשויות מקומיות או אזוריות וכו', שבהם מובטחת מידה רבה יותר של השפעה של ההורים על דרכי פעולתם של בתי הספר.

שני דפוסי אירגון אלה משמשים בערבוביה במערכות החינוך של המדינות השונות. רק במדינות מעטות נהוג אחד משני הדפוסים האלה במתכונתו השלמה ואידיאלית. צרפת, למשל, מדגימה מדינה דמוקרטית המקיימת מערכת חינוך מירכוזית; ואילו אנגליה (עד הרפורמה של 1988) וארצות הברית מדגימות מדינות המקיימות מערכות חינוך ביזוריות. הנסיבות ההיסטוריות של הופעת שני דפוסי אירגון אלה של מערכות חינוך הם נושא מעניין אך חורג מן הדין הזה.

כמדינת ישראל הונהג זמן קצר אחרי הקמתה דפוס אירגון מירכוזי של מערכת החינוך באמצעות חוק חינוך ממלכתי תשי"ג-1953. הדפוס הזה סטה מן הדגם המירכוזי הטהור במתן אפשרות להורים לבחור בין בית ספר ממלכתי לממלכתי-ידידי (ובתחומו נתנה הכרה לסוגי חינוך נוספים, מהוץ למערכת הממלכתית: לחינוך העצמאי של אגודת ישראל ומאוחר יותר ל"אל המעיין" מיסודה של ש"ט, שהלומדים בהם יוצאים בכך ידי חובתם לגבי חוקי חינוך חובה). העיקרון של המירכוז מפורש בסעיף, "בחוק זה (נאמר שם) – "חינוך ממלכתי פירושו –

שקבלה את אישורה של הכנסת; מקבלי החלטות המקצועיות הם פקידי השר, שרק לו (באמצעות פקידי האחרים) מוסרים המומחים את החלטותיהם. השר רשאי לקבלם או לדחותם לפי ראות עיניו. לפי כללי פעולה של השירות ציבורי במדינות מכל הסוגים אין פקידי רשאים לפרסם את דעותיהם בציבור ללא קבלת רשות על כך מן הממונים עליהם; ולבסוף השר הוא גם זה שמשליט את האידיאולוגיה שבה הוא דוגל (ושכמו המדיניות אמורה להיות מקובלת על הממשלה ולזכות באישור הכנסת) על מערכת החינוך.

** בדפוס הביזורי של אירגון מערכת החינוך מופקד על כל אחד משלושת סוגי החלטות גורם אחר. החלטות מדיניות – והן לבדן – נשארות בתחומי המוכרים בתור כאלה. מעמדם, גם כאשר שתרם משולם מתקציבי משרד החינוך, אינו של פקידים. מעמדם הוא כשל מומחים בלתי תלויים שדעותיהם גלויות ועומדות לרשותו של כל אדם או מוסד בחברה המעוניין בהן כדי לבחון את טיב פעולתם של בתי הספר ושילטונות החינוך. במדינות מוסימות התממש העיקרון הזה על ידי הקמה של מוסדות מתקדמים מחוץ למשרד החינוך, גם כאשר הם ממומנים על ידי המשרד הזה. אך התכונה המכרעת של האירגון הביזורי היא שהחלטות האידיאולוגיות מסורות בו בידי הורי התלמידים. המסירה הזאת מתבצעת במדינות השונות באמצעות מיספר הסדרים טכניים-אירגוניים. הנפוץ ביניהם: הכרה בזכות בחירה של הורים בבתי ספר, שהם רוצים שילדיהם ילמדו בהם (למשל, הבחירה בין בתי-ספר חילוניים ודתיים). על ידי מתן זכות

חינוך הניתן מאת המדינה על פי תכנית לימודים, ללא זיקה לגוף מפלגתי, עדתי, או אירגון מחוץ לממשלה, ובפיקוח של השר או של מי שהוסמך לכך על ידי; 'חינוך ממלכתי דתי' פירושו – חינוך ממלכתי, אלא שמוסדותיו הם דתיים לפי אורח חייהם, תכנית לימודיהם, מוריהם ומפקחיהם; 'תכנית הלימודים' פירושה – תכנית לימודים שנקבעה על ידי השר למוסדות החינוך הרשמיים... וכולל 'תכנית היסוד' שהשר יקבעה כתכנית חובה על כל מוסד כזה."

חוק חינוך חובה, תשי"ג-1953, בא לעולם מרוח אידיאולוגית הממלכתיות של דויד בן-גוריון ועוצב בידי שר-החינוך באותם הימים, בן-ציון דינור. החוק הזה הטיל את החובה לחנך את בני הדור הצעיר על המדינה והעניק לה זכות יתר בקביעת כיוונו ורוחו של החינוך הזה. מטרות חינוך נוסחו באותו חוק והיו חלק ממנו. ההגדרה של מטרות חינוך כחוק של המדינה היא ביטוי קיצוני של מרכזו, שספק אם הוא עולה בקנה אחד עם רוחה של הדמוקרטיה וללא ספק אינו עולה בקנה אחד עם צורכי החינוך. הקורא היום את הניסוח של מטרות החינוך בחוק הזה (סעיף ב') רואה איך ניסוחים מן הסוג הזה מתיישנים מהר. הרעיון של הממלכתיות היה ניסיון לבטל את העיקרון שעל פיו פעלה מערכת החינוך העברי עד אז.

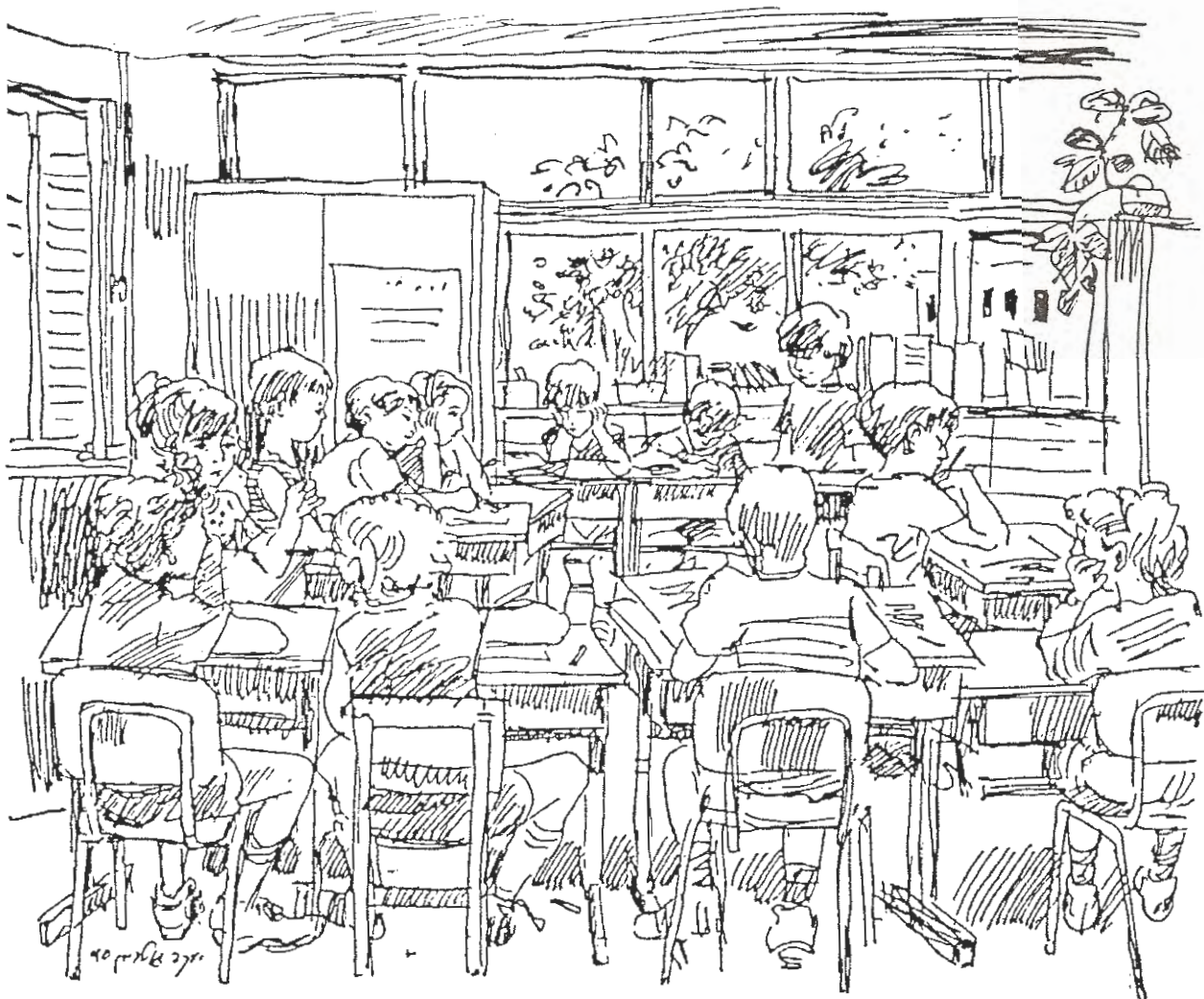
הפיצול של מערכת החינוך היום הוא לאין ערוך גדול יותר משהיה אי פעם בתולדות החברה הישראלית. הולך ומתמסד מצב שבו שירותי חינוך המסופקים על ידי המדינה הופכים למטבע הנסחר בבורסה הפוליטית. זאת התפתחות שלילית, הן מבחינה חינוכית והן מבחינת התרבות הפוליטית המשתלטת על המדינה.

הניסיון הזה נכשל. כבר למחרת חקיקתו של החוק הזה הוא התגלה במלוא רפיסותו. חינוך ממלכתי-דתי שאמור היה לפעול "ללא זיקה לגוף מפלגתי..." המשיך לפעול בהכוונה צמודה ומלאה של המפלגה שהקימה אותו. עד מהרה התערער גם מעמדן של תכניות הלימודים שהשר קבע אותן "כתכנית חובה על כל מוסד (רשמי)". תכניות הלימודים, שלפי חוק זה מעמדן היה בשל החוק הזה עצמו ושיוני בהם טעון כמותו לאישורה של הכנסת, תדלו לחייב ובתי ספר נאלצו, על פי צרכים מתחלפים, להחליף תכניות חדשים לבקרים. גורלו זה של חוק חינוך חובה אין בו כדי להפתיע. דרושה רמה גבוהה של הומוגניות תרבותית במדינה דמוקרטית, או הסכמה (ולו רק בשתיקה) להשלת תרבות מן המרכז על כל האוכלוסייה, על מנת שדפוס אירגון מרכזי יפעל בלי לעורר התנגדות. החברה הישראלית, עוד מימי היישוב וביתר שאת מאז ההומוגניות התרבותית; ובאותה המידה הקבוצות השונות בתוכה, רחוקות מנוכחות לקבל הכוונה אידיאולוגית-ערכית מן החוץ. חוק

החינוך הממלכתי, על פי כוונתם של אלה שחקקו אותו, בא לעולם על מנת לצמצם את ההטרונגניות התרבותית, שגברה מאז קום המדינה. ההטרונגניות הזאת סתרה את האידיאל של קיבוץ הגלויות, שבתחומה של האידיאולוגיה הציונית, הובן גם כאידיאל של מיוזון לעם אחד. אך ההטרונגניות התרבותית בחברה הישראלית רוקנה, למעשה, את תוק החינוך הממלכתי מתוכנו.

בינתיים החריפה הבעיה של ההטרונגניות. בחברה הישראלית התפתחו תהליכים של קיטוב, שבו ממלא השוני התרבותי תפקיד נכבד. היום לא ניתן להסביר שום עניין בתחום החיים הפוליטיים והחברתיים במדינה בלי לתת את הדעת לקיטוב השולט בחברה הישראלית. זהו קיטוב רבי-ממד: * פוליטי (יונים – נצים); * עדתי (עולי אירופה-אמריקה – עולי אסיה אפריקה); * דתי (חרדים – דתיים – חילוניים); * תרבותי (בעלי זיקה לתרבויות מסורתיות – החיים לפי ערכיה של התרבות המודרנית). עיקרו של קיטוב אינו בחילוקי דעות שבין בני אדם. עיקרו של הקיטוב הוא באובדן (או באי-היווצרותם של) מכנים משותפים שהם תנאי לקיומה של החברה. באמצעות הקיטוב החברתי נטענו ההבדלים התרבותיים והדתיים משמעות פוליטית. פירושה של המשמעות הפוליטית של הקיטוב הוא: על מנת להבטיח זכויות פרוטקולריות של קבוצות (אתניות, דתיות, תרבותיות) צריך להתארגן במסגרות פוליטיות, כלומר במפלגות, המשתתפות בבחירות. כתוצאה מן התהליך הזה הלכה וגברה בתוך החברה הישראלית גם הדיפרנציאציה החינוכית. מי שרצו להבטיח חינוך בעל צביון מסוים לבניהם גילו שהדרך לכך היא בהתארגנות למפלגה פוליטית. הפיצול של מערכת החינוך היום הוא לעין ערוך גדול יותר משהיה אי פעם בתולדות החברה הישראלית. בכל זרם פועלים היום תת-זרמים מסוגים אחדים ולצד זרמים הקיימים מאז, נוספו זרמים חדשים. תהליך זה עדיין לא הגיע לנקודת רוויה. הרבה סימנים מעידים על כך שהוא ילך ויתעצם. הולך ומתמסד מצב שבו שירותי חינוך המסופקים על ידי המדינה הופכים למטבע הנסחר בבורסה הפוליטית. זאת היא התפתחות שלילית הן מבחינה חינוכית והן מבחינת התרבות הפוליטית המשתלטת על המדינה; כיוון שנשללת זכות בסיסית של האזרחים לחנך את ילדיהם. מהי המדיניות של חינוך שיש בה כדי לחלץ את החברה הישראלית מן הביצה הזאת שבתוכה היא שוקעת?

המדיניות הזאת היא מדיניות עקבית של ביזור. משרדי החינוך צריכים להיות מופקדים על תקציבים ועל חלוקתם על פי עקרונות שוויוניים, הנתונים לביקורת בין כל סוגי חינוך שהאזרחים רוצים בהם בשביל ילדיהם. מבחינה זאת לא צריך להיות משרד החינוך שונה ממשרד הבריאות. כמו שזה מופקד על בנייה של בתי חולים ואחזקתם, על שכר הרופאים והאחיות וכו' אך אין לו דיעה וזכות התערבות בכל הנוגע בשיטות הטיפול בחולים לסוגיהם, כך גם משרד החינוך מן הדין שיהיה מופקד על בניין בתי ספר, שבר המורים וכל יתר מרכיבי הטיפול של מערכת החינוך, ולא תהיה לו דיעה לא בעניינים מקצועיים ולא בכיוונו הרוחני ובצביונו האידיאולוגי של החינוך. החלטות המקצועיות: שיטות הוראה, תכניות לימודים, טיפול באוכלוסיות חריגות וכו', צריכות להיות נתונות בידי גוף או גופים מקצועיים, בלתי תלויים. משרד

דיעה בכל הנוגע בתוכנו הרותני-ערכי-אידיאולוגי של החינוך ושכל אלה כלולים בסל זכויותיו של האורת. מכאן גם מתחייב כי לאורח יש דיעה רק בכל הנוגע בחינוך ילדיו הוא ואין לו זכות התערבות בדרכי החינוך של ילדי זולתו. הביזור של מערכות חינוך מפחיד אזרחים מסוימים בסכנה שלדעתם רובצת בפתחו. זאת סכנת האטומיזציה של החברה, התפוררותה והתפרקותה. אלא שגם הניסיון וגם ההיגיון אומרים את ההיפך. כאשר מוסר האיום שהמדינה או כל גורם אחר באים להשליט חינוך שאינו רצוי להורים על ילדיהם, אין להורים עוד סיבה להתגדר במסגרותיהם. במצב כזה גוברת דווקא המגמה לביקוש המשותף. בתי ספר באנגליה, למשל, שבה כל בית ספר יכול היה לבחור בדרכו היו, למרות זאת או אולי בשל כך, דומים למדי זה לזה.

מדיניות החינוך בישראל של ימינו אינה הולמת את המצב העובדתי; המערכת הזאת יש בה מעט מאד מן הממלכתיות, שמכונניה ביקשו להטביע בה. אך בו זמנית אין היא הולמת את הצרכים של חברה דמוקרטית השוויה בפיצול אידיאולוגי-תרבותי – שכזאת היא החברה הישראלית בעידן הזה.

החינוך אינו חייב לקבל את הכרעותיהם, אך, אם דחה אותן, הוא חייב לשכנע את הציבור ואת הבנסת שהיתה לו סיבה טובה לנהוג כך. אופן האירגון של מוסדות המספקים הכוונה מקצועית למערכת החינוך הוא עניין המצריך עיון ודיון נוספים. אך העקרונות שעל פיהם צריכים המוסדות האלה להתארגן צריכים בכל מקרה להיות: איתלות מיוהלית ופומביות של תורת הדעת שלהם.

תחום ההכרעות הרגיש והמכריע, בכל הנוגע במערכות חינוך הוא התחום האידיאולוגי-ערכי. עקרון הביזור בתחום הזה מתמשש על ידי מתן אפשרות להורים לבחור לבניהם חינוך שהם רוצים בו ובהיעדר מסגרות חינוך כאלה, על ידי מתן אפשרות להתארגן למען ייסודן. יישומו המעשי של העיקרון הזה נעשה במדינות שונות באופנים שונים, על פי מסורות, העדפות וצרכים ספציפיים של החברות השונות. ביזורה של מערכת החינוך במדינת ישראל מחייב שינוי חוקתי, את ביטולו של חוק החינוך ממלכתי. ביזור ברוח זאת ינטרל את המוסד הפוליטי במדינה מהתערבות ברוחו של החינוך. מעמדו של כל זרם, מגמה ואפילו בית ספר בודד ייקבעו על ידי רצון ההורים. פירושו של הביזור הוא שאין למדינה בתורת כזאת עמדה או